

بررسی سرشماری‌های نفوس و مسکن کشور از نظر اطلاعات مسکن

نسرین افتخاری

مرکز آمار ایران

چکیده. توصیه‌های بین‌المللی، گردآوری اطلاعات مسکن در سرشماری‌های نفوس را به‌طور عمده به‌دلیل صرفه‌های اقتصادی و مالی ناشی از آن پیش‌رو می‌نهند و در کشور ما نیز از اولین سرشماری جمعیتی، توجه به مسکن خانوارها و جمع‌آوری اطلاعاتی در مورد آن مد نظر بوده و به مرور گسترش نیز یافته است. هر چند این بخش از اطلاعات گردآوری شده در سرشماری‌های نفوس و مسکن کشور، به‌دلیل اهمیت نسبی بیش‌تر مقوله جمعیت از یک سو و پیچیدگی‌ها و ملاحظات اجرایی مرتبط با تعریف و تشخیص مسکن و ساختمان از دیگر سو، همواره از عنایت کمتری برخوردار بوده و در سایه مباحث جمعیتی قرار گرفته لیکن می‌توان گفت در مجموع از طریق سرشماری‌ها اطلاعات با ارزشی در این زمینه فراهم شده که مبنای برنامه‌ریزی در این زمینه بوده است. هدف از ارائه این مقاله، بررسی مقایسه‌ای این اطلاعات و تغییرات آن در سرشماری‌های مختلف، به‌منظور کمک به استفاده‌کنندگان از نتایج سرشماری و نیز ارائه برخی زوایای پنهان این اطلاعات به طراحان آتی سرشماری‌ها در کشور است.

۱- مقدمه

هدف عمده از انجام سرشماری‌های نفوس و مسکن در هر محدوده جغرافیایی (مثلاً کشور)، گردآوری اطلاعات دقیق و تفصیلی در مورد تعداد و خصوصیات جمعیت و مسکن در یک مقطع زمانی معین است. این اطلاعات به‌طور عمده در برنامه‌ریزی‌ها،

سیاست‌گذاری‌ها، اداره امور جاری و تهیه چارچوب‌های لازم برای آمارگیری‌های نمونه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین میزان موفقیت برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌ها را نیز از طریق مقایسه نتایج سرشماری‌ها می‌توان مورد بررسی قرار داد. از سوی دیگر، نقش بررسی‌های سری زمانی در مسائل اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی روز به روز بیش‌تر می‌شود. بنا بر این تلاش برای ایجاد امکان تطبیق نتایج سرشماری‌ها از جمله اصولی است که باید در برنامه‌ریزی امر سرشماری مورد توجه قرار گیرد. بدیهی است ملاحظات فنی، اجرایی و موقعیت زمانی هر کشور و نیازهای مقطعی آن نیز بر میزان تحقق این امر اثر دارند، لذا ضروری است که در کنار توجه به ملاحظات مذکور، ترتیبی اتخاذ شود که در تهیه طرح و نیز انتشار نتایج هر سرشماری، در درجه اول از حیث جامعه مورد پرسش و مفاهیم و در درجه دوم از نظر اقلام و طبقه‌بندی‌ها، قابلیت مقایسه با سرشماری‌های قبلی مورد نظر واقع شود.

هدف از نگارش این مقاله، بررسی شش سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور از دیدگاه برخورد آن با مفهوم مسکن و نشان دادن میزان و حدود امکان مقایسه نتایج آن‌ها از این لحاظ بوده است. در ابتدا به منظور ارائه چارچوب عمومی در ارتباط با سرشماری‌های مسکن، توصیه‌های سازمان ملل متحد و به خصوص اسکاپ در زمینه سرشماری‌های نفوس و مسکن در این مورد بررسی شده است. در بخش بعدی، بررسی تطبیقی مربوط به تعداد و نحوه گردآوری اطلاعات مسکن در سرشماری‌های کشور به صورت کلی ارائه شده است و بخش پایانی مقاله به ارائه پیشنهادات اختصاص یافته است. با این امید که موارد عنوان شده در این مقاله، تهیه‌کنندگان طرح‌های آینده نفوس و مسکن کشور را یاری دهد.

۲- بررسی توصیه‌های سازمان‌های بین‌المللی^۱

توصیه‌های بین‌المللی، نخست با بررسی هدف از انجام سرشماری نفوس و سرشماری مسکن و ارائه جنبه‌های مشترک این دو سرشماری، اجرای توأم این سرشماری‌ها را پیشنهاد می‌کند.

۲-۱- بررسی اهداف

سرشماری نفوس عبارت است از عملیاتی شامل جمع‌آوری، ارزشیابی، تجزیه و تحلیل و انتشار آمارهای اجتماعی، اقتصادی و دموگرافی مربوط به تمام افراد در یک محدوده معین جغرافیایی در زمانی معین. سرشماری مسکن عبارت است از عملیاتی شامل جمع‌آوری، ارزشیابی، تجزیه و تحلیل و انتشار اطلاعات آماری درباره کلیه مکان‌های مسکونی و خصوصیات آن‌ها در یک محدوده جغرافیایی معین در زمانی معین.

۲-۲- بررسی جنبه‌های اصلی و مشترک

شمارش فردی: همان‌گونه که اهداف نشان می‌دهد شمارش یک به یک افراد و مکان‌های مسکونی لازمه هر دو سرشماری است. به این ترتیب شمارش مستقیم مکان‌های مسکونی را می‌توان همراه با سرشماری ساکنان آن‌ها انجام داد.

همزمانی: هر فرد و هر مکان مسکونی باید در زمانی هر چه نزدیک‌تر به یک مقطع زمانی معین سرشماری شود و اطلاعات جمع‌آوری شده در هر دو مورد باید به یک زمان آماری معین مربوط باشد.

فواصل معین بین سرشماری‌ها: در هر دو سرشماری، بین زمان سرشماری قبل و سرشماری فعلی، باید فاصله معین وجود داشته باشد تا امکان ارزیابی گذشته، توصیف حال و پیش‌بینی آینده فراهم باشد.

موارد استفاده مشترک: دو سرشماری دارای موارد استفاده مشترک هستند. مهم‌ترین این موارد استفاده عبارتند از:

الف) برنامه‌ریزی، سیاستگذاری و اداره جامعه؛

ب) بررسی‌های تحقیقی؛

پ) صنعت و تجارت؛

ت) تهیه چارچوب‌های آماری.

واحد آماری: واحد اساسی شمارش در سرشماری نفوس، فرد است ولی هر فرد در چارچوب خانوار شناخته می‌شود و مورد آمارگیری قرار می‌گیرد. در سرشماری مسکن سه

واحد سرشماری به کار می‌رود که از نظر آماری کاملاً از هم متمایزند به شرح زیر:

الف) مکان‌های مسکونی (یعنی واحدهای مسکونی و محل‌های مسکونی غیر از واحدهای مسکونی)؛

ب) خانوار، برای برخی موضوعات، استفاده از خانوار به‌عنوان واحد سرشماری، از مکان مسکونی مناسب‌تر است. مثل نحوه تصرف، اثاثیه منزل خانوار و اجاره بهای پرداختی؛

پ) ساختمان، ساختمان یک واحد شمارش غیر مستقیم ولی با اهمیت در سرشماری مسکن بشمار می‌رود زیرا اطلاعات مربوط به ساختمان (از قبیل نوع ساختمان، مصالح به کار رفته در بنای ساختمان و...) برای توصیف مناسب مکان‌های مسکونی داخل آن و نیز برای تنظیم برنامه‌های خانه‌سازی لازم است. برای انجام سرشماری مسکن، در بیش‌تر کشورها لازم است از تمام ساختمان‌ها—چه مسکونی و چه غیر مسکونی—پرسش‌هایی به‌عمل آید. به عبارت دیگر کلیه ساختمان‌ها در موقع سرشماری بهتر است فهرست شوند. فهرست جامعی که از این طریق به دست می‌آید اساس سرشماری از ساختمان‌ها را فراهم می‌سازد که می‌تواند همزمان یا بعد از آن اجرا شود. همچنین می‌تواند زمینه‌ای برای شناخت انواع خاصی از ساختمان‌ها فراهم سازد که برای بررسی‌های دیگری از قبیل سرشماری خدمات و فعالیت‌های اقتصادی، سرشماری مدارس و... حائز اهمیت است.

ویژگی‌ها و جنبه‌های مشترک برشمرده شده، نشان‌دهنده ارتباط و نزدیکی خاص این دو سرشماری است. این دو سرشماری می‌توانند یک فعالیت آماری را تشکیل دهند یا از هم جدا به صورت دو فعالیت کاملاً هماهنگ اجرا شوند ولی هرگز نباید به صورت کاملاً جدا و مستقل از هم مورد بررسی قرار گیرند چون عناصر اصلی هر یک از آن‌ها در هر دو مشترک است. با توجه به ارتباط نزدیک خصوصیات دموگرافی جمعیت و مسکن آن، اجرای همزمان بسیار مناسب‌تر است. برای جلوگیری از بار زیاد اجرایی، می‌توان موضوعات محدودی را در سرشماری و بقیه را از طرح‌های نمونه‌گیری به دست آورد.

۳- موضوعات مورد نظر

تعداد و نوع موضوعات در هر کشور باید در تناسب با موارد زیر تعیین شود:

- نیازهای ملی که تنها از طریق سرشماری برآورده می‌شود؛
- رسیدن به حداکثر قابلیت مقایسه در سطح بین‌المللی (منطقه و جهان)؛
- تمایل و توانایی پاسخگویان در ارائه اطلاعات مربوط به موضوعات مختلف؛
- توانایی فنی آمارگیران برای برداشت اطلاعات از طریق مشاهده مستقیم؛
- منابع ملی موجود برای انجام سرشماری، استخراج و انتشار نتایج.

بر اساس موارد فوق، فهرست موضوعات مورد نظر سرشماری مسکن را با توجه به سه نوع واحد آماری تحت عناوین « ساختمان »، « مکان مسکونی » و « خانوار یا ساکنان مکان مسکونی » به شرح زیر می‌توان انتخاب کرد:

۱-۳- موضوعات توصیه شده

عبارتند از موضوعاتی که جدول‌های مربوط به آن‌ها برای اندازه‌گیری و ارزشیابی وضعیت مسکن و تنظیم برنامه‌های خانه‌سازی مورد نیاز فوری است. تجربه سرشماری‌ها نشان می‌دهد که امکان جمع‌آوری اطلاعات در مورد این موضوعات در سرشماری‌ها وجود دارد. فهرست موضوعات توصیه شده به شرح زیر است:

الف) ساختمانی که مکان‌های مسکونی در آن قرار دارد:

- نوع ساختمان (مسکونی یک واحدی، مسکونی دو واحدی و بیش‌تر، توأم، غیر مسکونی و ...):
- مصالح به کار رفته در بنای دیوارهای خارجی (و در صورت لزوم سقف)؛
- سال یا دوره زمانی ساخت بنا.

ب) مکان‌های مسکونی:

- محل (آدرس)؛

- نوع (خانه معمولی، واحد مسکونی متحرک، واحدهای مسکونی حاشیه‌ای و...)
- وضع اشغال (فقط در مورد خانه‌های معمولی)؛
- نوع مالکیت؛
- مساحت زیربنا
- سیستم تأمین آب (وجود یا عدم وجود لوله‌کشی - منبع تأمین)؛
- تعداد اتاق؛
- نوع روشنایی؛
- تسهیلات آشپزی (آشپزخانه)؛
- تسهیلات توالی و فاضلاب؛
- نوع دفع زباله؛
- تسهیلات حمام؛
- تعداد خانوار ساکن؛
- تعداد ساکنان.

(پ) ساکنان مکان‌های مسکونی:

- خصوصیات دموگرافی و اقتصادی سرپرست خانوار (سن، جنس، وضع فعالیت و شغل)؛
- هزینه‌های مسکن اجاری یا شخصی؛
- نحوه تصرفی که از آن طریق خانوارها فضای مسکونی را اشغال کرده‌اند.

۲-۳- سایر موضوعات مفید

عبارتند از موضوعاتی که برای تنظیم برنامه‌های خانه‌سازی دارای اهمیت هستند ولی نیاز مبرمی به آنها نیست. تصمیم‌گیری در مورد انتخاب این موضوعات در سرشماری باید بر اساس ارزیابی فایده اطلاعات حاصل در مقایسه با منابع اضافی که باید صرف شود و همچنین تأثیر منفی که جمع‌آوری این اطلاعات ممکن است بر موضوعات مهم‌تر بگذارد، صورت گیرد. فهرست این موضوعات به شرح زیر است:

الف) ساختمانی که مکان‌های مسکونی در آن قرار دارد:

- تعداد واحد مسکونی در ساختمان؛
- دسترسی به آسانسور؛
- وجود فعالیت کشاورزی در ساختمان؛
- وضع تعمیر؛
- مصالح به کار رفته در قسمت‌های خاصی از بنا (مانند: کف و بام).

ب) مکان‌های مسکونی:

- تعداد اتاق خواب؛
- سوخت مورد استفاده برای آشپزی؛
- نوع انرژی مصرفی برای ایجاد گرما؛
- دسترسی به آب گرم؛
- دسترسی به گاز لوله‌کشی؛
- دسترسی به تلفن؛
- نحوه استفاده از واحد مسکونی.

پ) ساکنان مکان‌های مسکونی:

- تعداد اتومبیل در اختیار خانوار؛
- وسایل مصرفی با دوام در اختیار خانوار؛
- فضای باز در اختیار خانوار.

۴- بررسی سرشماری‌های نفوس و مسکن کشور

بررسی مدارک و اسناد سرشماری‌های کشور در ارتباط با مسکن، حاکی از آن است که هر چند از لحاظ تعداد اقلام و حجم اطلاعات مورد جمع‌آوری، پیشرفت‌های قابل توجهی در این زمینه صورت گرفته ولی برای مقایسه نتایج سرشماری‌های کشور از نظر تعداد و خصوصیات مکان‌های مسکونی و دیگر واحدهای آماری مرتبط، مشکلات زیادی وجود

دارد. به عبارت دیگر، فارغ از مشکلاتی که به دلیل تغییر در تعریف شهر و محدوده‌ها، در مقایسه نتایج در سطوح شهری- روستایی یا تقسیمات کشوری (استان و شهرستان) در ارتباط با امر مقایسه بروز می‌کند، تفاوت در تعاریف اصلی، طبقه‌بندی‌ها و از همه مهم‌تر جامعه آماری مورد نظر، بررسی روندها را، حتی در سطح کل کشور، با دشواری مواجه و در مواردی ناممکن می‌سازد.

۱-۴- ارقام آماری مسکن

بررسی اسناد موجود نشان‌دهنده آن است که از نظر تعداد و تنوع اقلام مورد سوال در زمینه مسکن، تغییرات چشمگیری در هر سرشماری نسبت به سرشماری قبلی صورت گرفته است. تعداد اقلام آماری مسکن که در سرشماری ۱۳۳۵، ۲ قلم بوده در سال ۱۳۴۵ به ۱۰ قلم رسیده است. در سال ۱۳۵۵، در مجموع، ۱۵ اطلاع در زمینه مسکن در قالب ۱۲ سوال مورد پرسش قرار گرفته است. در سرشماری ۱۳۶۵ در مجموع، ۱۸ قلم اطلاع با استفاده از ۱۱ سوال در ارتباط با مسکن جمع‌آوری شده است. همچنین در سرشماری ۱۳۷۵، ۳۵ قلم اطلاع در زمینه مسکن خانوارها در چارچوب ۱۱ سوال جمع‌آوری شده است و در سرشماری ۱۳۸۵ در کل جامعه، ۳ قلم به صورت ۳ سوال و در جامعه نمونه (که در سطح نقاط شهری و روستایی شهرستان‌ها قابل ارائه خواهد بود)، ۳۳ قلم به شکل ۱۰ سوال مورد نظر می‌باشد. بنا بر این، تعداد اطلاعات مسکن در آخرین سرشماری نسبت به سرشماری اول بیش از ۱۹ برابر شده است. اطلاعات مورد نظر در زمینه مسکن با توجه به واحدهای آماری مختلف در سرشماری‌های کشور به صورت زیر قابل ارائه است:

الف) ساختمانی که مکان مسکونی در آن واقع است

در ارتباط با ساختمان به‌عنوان یکی از واحدهای آماری که در سرشماری‌های مسکن می‌تواند مورد نظر باشد، در سرشماری‌های نفوس و مسکن کشور، اطلاعاتی جمع‌آوری نشده است. از سرشماری ۱۳۴۵ به بعد، در فرم فهرست‌برداری، اطلاعاتی به اشکال متفاوت در زمینه « نوع مکان » جمع‌آوری شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این اطلاع نیز عملاً به‌منظور سهولت و کنترل بر امر اجرا جمع‌آوری شده و نتایج آن استخراج نشده

است. هر چند اگر نتایج نیز در دسترس بود، با توجه به این که ارتباط و تطابق دقیق میان مفهوم «ساختمان» و مفهوم «مکان» وجود ندارد، امکان دسترسی به اطلاعات مربوط به ساختمان‌ها وجود نمی‌داشت. در سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۷۵ در آخرین مراحل، مقرر شد از فرم فهرست‌برداری شرکت پست جمهوری اسلامی استفاده شود. در فرم فهرست‌برداری مزبور علاوه بر مکان، ساختمان نیز فهرست می‌شد و برخی ویژگی‌های آن، مانند تعداد طبقات، در فرم فهرست ثبت می‌شد. با توجه به آن که به دلیل محدودیت وقت و نیز تفاوت در اهداف مورد نظر دو طرح (طرح سرشماری و طرح مربوط به شرکت پست) هماهنگی لازم برای تدقیق تعریف و برقراری ارتباط میان مفهوم ساختمان، مکان، واحد مسکونی و خانوارهای ساکن به عمل نیامد، در عمل، شرایط لازم برای استفاده از نتایج طرح در این زمینه فراهم نشد به‌ویژه که اطلاعات ساختمان از نظر پوشش جغرافیایی نیز کامل نبود. بنا بر این تاکنون اطلاعاتی حتی در زمینه موجودی ساختمان‌های کشور در هر زمان معین، در اختیار نیست و به این ترتیب هیچ یک از سرشماری‌های کشور نیز چارچوبی برای آمارگیری‌های نمونه‌ای ساختمان فراهم نیاورده‌اند.

ب) خانوار

یکی دیگر از واحدهای آماری مورد نظر در ارتباط با موضوع مسکن در سرشماری‌ها، خانوار است.

در سرشماری ۱۳۳۵، تعداد اطلاع مورد نظر در ارتباط با مسکن ۲ قلم بوده که از تمام خانوارها سوال شده است. در این سرشماری هیچ‌گونه تمایزی میان «خانوار» و «مکان مسکونی» به‌عنوان واحد آماری، در گردآوری اطلاعات مسکن مورد نظر نبوده است. در سرشماری ۱۳۴۵، تعداد اقلام مسکن مورد سوال از خانوارها ۳ قلم بوده است. همچنین در سرشماری ۱۳۵۵ در ارتباط با این واحد آماری، ۸ قلم اطلاع مسکن در قالب ۵ سوال طراحی شده بود. در سرشماری ۱۳۶۵ نیز ۱۶ نوع اطلاع با استفاده از ۶ سوال از خانوارها در زمینه مسکن پرسش شده است. در سرشماری ۱۳۷۵، ۲۱ قلم اطلاع در قالب ۷ سوال و در سرشماری ۱۳۸۵، ۲۲ قلم اطلاع در شکل ۷ سوال، از خانوارها جمع‌آوری شده است که یک قلم آن از کل جامعه و بقیه از جامعه نمونه بوده است.

ج) مکان مسکونی

اطلاعات مسکن که در قالب واحد آماری واحد مسکونی (مکان مسکونی) جمع‌آوری شده است، در سال ۱۳۴۵ و نیز ۱۳۵۵، ۷ قلم بوده است. این اطلاعات در سال ۱۳۶۵ شامل ۱۳ قلم بود که در ۵ سوال عنوان شده است. در سرشماری ۱۳۷۵، این بخش از اطلاعات مسکن شامل ۱۴ قلم در چارچوب ۵ سوال بوده و در سرشماری ۱۳۸۵ شامل ۱۷ قلم به صورت ۷ سوال بوده که تنها ۲ قلم آن مربوط به کل جامعه و بقیه مربوط به جامعه نمونه است. اطلاعات تفصیلی در زمینه ارقام مسکن و طبقه‌بندی‌های آن‌ها در سرشماری‌ها، در جدول پیوست ارائه شده است.

ملاحظه می‌شود که در زمینه ارقام مسکن و تنوع آن‌ها طی سرشماری‌های کشور تغییرات قابل توجهی به وجود آمده است. بررسی این تغییرات نشان می‌دهد که در هر سرشماری، اضافه شدن ارقام جدید همراه با حفظ تقریبی ارقام سرشماری (های) قبل بوده است. تغییر در تعاریف و طبقه‌بندی‌ها، مقایسه نتایج را در مواردی با مشکل روبه‌رو می‌کند لیکن تفاوت در جامعه آماری مورد نظر، به‌ویژه در سرشماری‌های قبل از ۱۳۷۵، اغلب مقایسه نتایج و شناخت روندها در زمینه مسکن را امکان‌ناپذیر می‌سازد.

۲-۴- واحد آماری « خانوار » در سرشماری‌ها و ارقام مسکن

در سرشماری ۱۳۳۵، سوال‌های مسکن، از تمام خانوارها صرف نظر از نوع آن پرسیده شده است. در مورد چند خانوار ساکن در یک مکان مسکونی نیز، اطلاعات مسکن در پرسشنامه همه آن‌ها درج شده است. بنا بر این رقمی که به‌عنوان واحد مسکونی در نتایج این سرشماری ارائه شده با عدد مربوط به خانوارها برابر است. در سرشماری ۱۳۴۵، جامعه مورد نظر به‌عنوان خانوار در زمینه اطلاعات مسکن، تمام انواع خانوارها بوده است. در سال ۱۳۵۵، اطلاعات مسکن مرتبط با خانوار در سرشماری، از تمام خانوارها بجز خانوارهای دستجمعی پرسش شده است. جامعه مورد نظر در اطلاعات مسکن مربوط به خانوار در سرشماری‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، خانوارهای معمولی ساکن بوده است. در سرشماری ۱۳۸۵، در جمع‌آوری اطلاعات مسکن از خانوارها، خانوارهای معمولی ساکن و خانوارهای گروهی (نوع جدیدی از تعریف انواع خانوار که در سرشماری‌های قبل در واقع جزو خانوارهای

معمولی بوده است) بوده است ولی امکان تفکیک اطلاعات وجود دارد. بنا بر این جامعه مورد آمارگیری در مورد آن بخش از اطلاعات مسکن که با واحد خانوار مربوط می‌شود، در هر یک از سرشماری‌ها با سرشماری قبلی متفاوت است و به این ترتیب مقایسه صفات مورد نظر، در همه سرشماری‌ها، امکان‌پذیر نیست. به‌عنوان مثال چنان‌چه لازم باشد تعداد اتاق در اختیار خانوار و تحولات آن بررسی شود، برای سال ۱۳۴۵، تعداد اتاق در اختیار تمام خانوارها، در سال ۱۳۵۵، تعداد اتاق در اختیار مجموع خانوارهای معمولی ساکن و غیر ساکن، ولی از سال ۱۳۶۵ به بعد، تعداد اتاق در اختیار خانوارهای معمولی ساکن در دسترس است.

۳-۴- واحد آماری « مسکن » در سرشماری‌ها و اطلاعات مسکن

در سرشماری ۱۳۵۵، واحد آماری مورد مراجعه برای سوال‌های مسکن، خانوار بوده و تفاوت میان « خانوار » و « واحد مسکونی » به‌عنوان واحد آماری مورد نظر نبوده است. همچنین در این سرشماری، اختلاف میان انواع واحد مسکونی نیز مورد توجه قرار نگرفته است. واحد مسکونی در این طرح به صورت مکانی که به‌وسیله یک خانوار برای زندگی کردن مورد استفاده قرار می‌گیرد و ممکن است خانه یا آپارتمان یا چادر یا یکی از انواع دیگر مکان‌های مسکونی باشد، تعریف شده است. در سرشماری سال ۱۳۴۵، آن بخش از اطلاعات مسکن که در ارتباط با واحد آماری مکان مسکونی بوده، در مورد مسکن کلیه خانوارها جمع‌آوری شده است. در این سرشماری، برای چند خانوار ساکن در یک مکان مسکونی، اطلاعات این بخش، تنها در پرسش‌نامه یک خانوار (خانوار اصلی) درج شده است. به این ترتیب در این سرشماری برای اولین بار جامعه‌ای تحت عنوان « مکان‌های مسکونی » جدا از جامعه « خانوارها » حاصل شده است.

در سرشماری ۱۳۴۵ در مورد تعریف واحد مسکونی این‌گونه آمده است « واحد مسکونی عبارت است از محل مناسب برای سکونت یک خانوار. واحد مسکونی ممکن است خانه، آپارتمان، اتاق، چادر، کپر، زاغه یا قسمتی از محل کسب و کار باشد که خانوار معمولاً در آن‌جا زندگی می‌کند. » همچنین در قسمتی دیگر از مدارک این سرشماری تعریفی از واحد مسکونی معمولی ارائه شده است به این صورت که « واحد مسکونی

معمولی عبارت است از یک ساختمان یا یک قسمت از ساختمان که محل سکونت یک یا چند خانوار معمولی باشد. « همچنین در عنوان جدول‌ها نیز از عبارت « واحدهای مسکونی معمولی » استفاده شده است ولی بررسی پرسش‌نامه و سایر اسناد نشان می‌دهد که در عمل، در این سرشماری نیز تفاوتی میان انواع واحدهای مسکونی، مورد نظر نبوده است.

در سرشماری ۱۳۵۵، سوالات مسکن از مکان‌های مسکونی مربوط به خانوارهای معمولی ساکن گردآوری شده است. برای چند خانوار ساکن در یک مکان مسکونی، این بخش از پرسش‌نامه، تنها از یکی از خانوارها (مطلع‌ترین) پرسش شده است. در این سرشماری، واحد مسکونی به این ترتیب توصیف شده است « محل جدا یا مستقلی که برای سکونت یک خانوار ساخته شده است (خانه معمولی، آپارتمان، چادر، کپر، آلونک و...) یا برای سکونت ساخته نشده (کارگاه و...) ولی در زمان سرشماری، خانواری آن را برای سکونت اشغال کرده است. » در این سرشماری برای نخستین بار به انواع واحدهای مسکونی پرداخته شده است و با اهمیت‌ترین آن به‌عنوان « واحد مسکونی معمولی » به این صورت تعریف شده است که « واحد مسکونی معمولی، تمام یا قسمتی از یک ساختمان است که برای سکونت یک خانوار ساخته شده و دارای در ورودی مستقل به معبر عمومی یا راهرو و راه‌پله مشترک باشد. ساختمان واحد مسکونی معمولی از مصالح ساختمانی سخت (سیمان، آجر، خشت، سنگ و...) ساخته شده، دیوار و سقف دارد » در نتایج این سرشماری، جدول‌های مربوط به مسکن برای تمام واحدهای مسکونی مربوط به خانوارهای معمولی ساکن ارائه شده است.

در سرشماری سال ۱۳۶۵، سوالات بخش مسکن، از مکان‌های مسکونی خانوارهای معمولی ساکن جمع‌آوری شده است. در مورد چند خانوار ساکن در یک مکان مسکونی، این بخش، در پرسش‌نامه همه خانوارها تکمیل شده ولی در هنگام استخراج پرسش‌نامه‌ها، پاسخ‌های مربوط به یکی از آن‌ها (مالک و...) انتخاب شده است. در این سرشماری، واحد مسکونی به این صورت تعریف شده است: « منظور از واحد مسکونی، مکانی است که در زمان سرشماری یک یا چند خانوار در آن سکونت دارد و منظور از مکان، فضا یا محوطه‌ای محصور است که یک یا چند ورودی به شارع عام یا به شارع

خاص داشته باشد». در این سرشماری نیز، انواع واحد مسکونی به صورت واحد مسکونی معمولی و سایر انواع واحدهای مسکونی مورد توجه بوده است. منظور از واحد مسکونی معمولی، آن دسته از واحدهای مسکونی که از مصالح سخت (آجر، سیمان، سنگ، چوب، خشت و...) به منظور سکونت ساخته شده، بوده است. در نتایج این سرشماری بجز یک جدول که برای تمام واحدهای مسکونی ارائه شده است، بقیه جدول‌های بخش مسکن برای واحدهای مسکونی معمولی تهیه شده و در دسترس است. در واقع، جامعه مورد نظر در انتشار اطلاعات مسکن در این سرشماری، هر چند به تعریف مورد نظر برنامه‌ریزان مسکن نزدیک‌تر است لیکن تفاوت آن با سرشماری‌های قبل، سبب دشواری در امر مقایسه نتایج شده است.

در سرشماری ۱۳۷۵، اطلاعات اختصاصی مسکن، در مورد واحدهای مسکونی معمولی در اختیار خانوارهای معمولی ساکن جمع‌آوری و ارائه شده است. در مواردی که در یک واحد مسکونی معمولی، بیش از یک خانوار به سر می‌برده‌اند، اطلاعات مسکن در پرسش‌نامه خانواری که از نظر پاسخ‌گویی به این سوالات مطلوب‌تر تشخیص داده می‌شد ثبت می‌شد.

واحد مسکونی معمولی در این سرشماری «آن دسته از واحدهای مسکونی که از مصالح سخت مانند: آجر، سیمان، سنگ و... به منظور سکونت ساخته شده است» تعریف شده است و واحد مسکونی نیز به صورت مکانی که در زمان سرشماری یک یا چند خانوار در آن سکونت دارد معرفی شده است. به این ترتیب، از نظر جامعه، تعریف و نحوه ارائه، اطلاعات سرشماری ۱۳۷۵ به ۱۳۶۵ بیش از سایر سرشماری‌های قبل شباهت دارد. در سرشماری ۱۳۸۵ نیز اطلاعات مسکن برای واحدهای مسکونی معمولی در اختیار خانوارهای معمولی ساکن و خانوارهای گروهی جمع‌آوری می‌شود ولی امکان تفکیک اطلاعات و حفظ قابلیت مقایسه با سرشماری قبل وجود دارد. در این سرشماری، به آن دسته از مکان‌های مسکونی که از مصالح سخت (آجر، آهن، سیمان، سنگ و...) به منظور سکونت ساخته شده واحد مسکونی معمولی می‌گویند. در مورد سکونت بیش از یک خانوار در واحد مسکونی نیز ترتیبی اتخاذ شده که واحدهای مسکونی دوباره شماری نشوند هر چند به علت انتخاب شیوه نمونه‌گیری برای جمع‌آوری اطلاعات تفصیلی در این

سرشماری، مقایسه با سرشماری‌های قبل، در سطوح جغرافیایی کوچک‌تر از شهرستان، محدود و وابسته به میزان خطا خواهد بود.

ملاحظه می‌شود که جامعه آماری مورد نظر برای اطلاعات خاص مسکن هم، به‌ویژه در سرشماری‌های گذشته دچار تغییرات قابل توجه شده و این امر، بررسی و مقایسه نتایج آن‌ها را مشکل ساخته است. در این زمینه نیز به‌عنوان مثال چنان‌چه هدف، مقایسه مصالح به کار رفته در ساختمان مکان‌های مسکونی باشد، صرف نظر از تفاوت در نحوه طبقه‌بندی اطلاعات، به علت یکسان نبودن جامعه مورد بررسی در سرشماری‌ها، مقایسه با مشکل روبه‌رو است. به‌عنوان مثال در مورد این صفت، در سرشماری ۱۳۴۵، با کلیه مکان‌های مسکونی در اختیار تمام خانوارها، مواجه هستیم، در سال ۱۳۵۵، با مکان‌های مسکونی خانوارهای معمولی ساکن و در سرشماری ۱۳۶۵ و پس از آن، با واحدهای مسکونی معمولی در اختیار خانوارهای معمولی ساکن مواجه خواهیم بود. به نظر می‌رسد، اهمیت استفاده از اطلاعات مسکن در سرشماری‌ها و نیازهای اعلام شده از سوی دستگاه‌های برنامه‌ریز و سیاستگذار در این زمینه، سبب شده که علاوه بر گسترش ابعاد و ارقام مرتبط با مسکن، بسترسازی و توجه به حفظ قابلیت مقایسه این اطلاعات، از نظر جامعه، نوع و طبقه‌بندی ارقام و نیز تعریف آن‌ها نیز بیش از پیش مورد عنایت طراحان سرشماری قرار گیرد.

۵- پیشنهادها

الف) با توجه به اهمیت فعالیت‌های بخش ساختمان در مجموع فعالیت‌های اقتصادی کشور، لازم است میزان تولید و سایر آمارهای اقتصادی مربوط به این فعالیت‌ها و همچنین مشخصات فیزیکی ساختمان‌های احداث شده در فاصله سرشماری‌ها، از طریق اصلاح و ساماندهی آمارهای ثبتی و نیز انجام آمارگیری‌های نمونه‌ای در دسترس قرار گیرد و در سال انجام سرشماری‌ها، آمار و اطلاعات پایه‌ای به صورت تمام‌شماری جمع‌آوری شود. با توجه به این که تاکنون هیچ‌گونه اطلاعی از موجودی انواع ساختمان در کشور گردآوری نشده است و در سرشماری‌های نفوس و مسکن، تمام مکان‌ها به دلیل سکونت احتمالی خانواری در آن‌ها، مورد مراجعه قرار می‌گیرد،

جمع‌آوری اطلاعات پایه‌ای و محدود در ارتباط با ساختمان‌های کشور از طریق سرشماری‌ها مقرون به صرفه‌تر به نظر می‌رسد. در این زمینه لازم است مشکلات تشخیص و شمارش ساختمان نیز مورد پذیرش و تفکر طراحان قرار گیرد؛ (ب) در ارتباط با مشکلاتی که از نظر تغییر واحد آماری مورد نظر در ارتباط با اطلاعات مسکن به آن اشاره شد، پیشنهاد می‌شود در تهیه طرح‌های سرشماری آینده، در انتخاب واحدهای آماری مورد نظر در ارتباط با مسکن و تعریف آن‌ها و همچنین در استخراج نتایج، ایجاد امکان مقایسه اطلاعات با در نظر گرفتن مبانی موجود، مورد توجه دقیق قرار گیرد؛

(پ) در برنامه‌ریزی مسکن، علاوه بر این که ضروری است اطلاعاتی در مورد این که مردم در چه مکان‌هایی زندگی می‌کنند در دسترس باشد، اطلاع از تعداد و مشخصات مکان‌های مسکونی مناسب برای سکونت (واحد مسکونی به مفهوم استاندارد) اعم از اشغال شده یا نشده^۲ نیز ضرورت دارد. علاوه بر این، لازم است آن بخش از خانوارها که سکونت آن‌ها در کنار هم، جنبه دائمی‌تری دارد (خانواده‌های هسته‌ای) نیز به تفصیل مشخص شوند. به نظر می‌رسد مبانی لازم در این زمینه در سرشماری ۱۳۸۵ فراهم است و باید در شیوه ارائه نتایج و نیز استفاده از آن، مورد عنایت بیش‌تری قرار گیرد؛

(ت) با توجه به این که سرشماری‌ها، اطلاعات پایه‌ای مسکن را فراهم می‌آورند و در فاصله سرشماری‌ها، بهنگام کردن اطلاعات با استفاده از آمارهای ثبتی و نتایج آمارگیری‌های نمونه‌ای صورت می‌گیرد، ضروری است هماهنگی لازم بین سرشماری‌ها و این‌گونه منابع آماری نیز از نظر واحد آماری و مفاهیم برقرار شود.

۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵
خانوار (بجز دستجمعی)	خانوار (هر نوع)	خانوار (هر نوع)
۱- نحوه تصرف:	۱- نحوه تصرف:	۱- نحوه تصرف:
ملکی (عرصه و اعیان)	ملکی (عرصه و اعیان)	ملکی
ملکی (اعیان)	ملکی (اعیان)	اجاری
اجاری	اجاری	سایر
رهنی	رهنی	
مجانی	موقوفه	
	مجانی و بلاعوض	
۲- تعداد اتاق در اختیار	۲- تعداد اتاق در اختیار	
۳- نوع سوخت مصرفی برای پخت و پز و گرما:	۳- نوع سوخت مصرفی برای پخت و پز:	
نفت، گازوئیل و مشابه	نفت	
گاز، برق، زغال چوب و سنگ	گاز	
هیزم (چوب و مشابه)	هیزم	
سوخت حیوانی	زغال	
سایر با ذکر نوع	سایر با ذکر نوع	

۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵
<p>خانوار (معمولی ساکن و گروهی) ۱- نحوه تصرف (ساکن در واحد مسکونی معمولی)، جامعه نمونه: ملکی (عرصه و اعیان) ملکی (اعیان) اجاره‌ای در برابر خدمت رایگان سایر</p> <p>۲- تعداد اتاق در اختیار خانوار (ساکن در واحد مسکونی معمولی)، جامعه نمونه</p> <p>۳- عمده‌ترین سوخت مصرفی خانوار برای پخت و پز، ایجاد گرما و تهیه آب گرم، جامعه نمونه: نفت سفید، گازوئیل، گاز مایع، گاز طبیعی، برق، سوخت جامد، سایر، هیچ کدام</p> <p>۴- نوع محل سکونت خانوار، کل جامعه: واحد مسکونی معمولی، چادر، کپر، آلونک، زاغه یا موارد مشابه، سایر</p> <p>۵- وسایل و امکانات در اختیار خانوار (معمولی ساکن)، جامعه نمونه: موتورسیکلت، خودروی سبک، رایانه، اینترنت</p> <p>۶- امکانات و تسهیلات خانوار، جامعه نمونه: برق، تلفن ثابت، آب لوله‌کشی، گاز لوله‌کشی، دستگاه حرارت مرکزی (شامل پکیج)، دستگاه حرارت و برودت مرکزی، آشپزخانه، حمام، توالت</p> <p>۷- عمده‌ترین منبع تأمین آب مصرفی خانوار (آشامیدن، پخت و پز، سایر مصارف) جامعه نمونه: شبه آب‌رسانی عمومی شهر یا آبادی، چاه، چشمه، قنات و آب‌انبار بهسازی شده، چاه، چشمه، قنات و آب‌انبار بهسازی نشده، تانکر (ثابت و سیار)، آب بسته‌بندی شده، رودخانه، برکه، جویبار، آب باران ...</p>	<p>خانوار (معمولی ساکن) ۱- نحوه تصرف (ساکن در واحد مسکونی معمولی): ملکی (عرصه و اعیان) ملکی (اعیان) اجاره‌ای در برابر خدمت مجانی سایر</p> <p>۲- تعداد اتاق در اختیار خانوار (ساکن در واحد مسکونی معمولی)</p> <p>۳- نوع سوخت مصرفی خانوار برای پخت و پز و ایجاد گرما: نفت سفید، گازوئیل، گاز مایع، گاز طبیعی، برق، هیزم و زغال چوب، سایر</p> <p>۴- نوع واحد مسکونی: مسکونی معمولی، چادر، آلونک، زاغه یا مشابه، کپر، سایر</p> <p>۵- وسایل در اختیار خانوار (ساکن در واحد مسکونی معمولی): راديو، تلویزیون رنگی، تلویزیون سیاه و سفید، هیچ کدام</p> <p>۶- امکانات و تسهیلات خانوار (ساکن در واحد مسکونی معمولی): برق، تلفن، آب لوله‌کشی، گاز لوله‌کشی، کولر، دستگاه حرارت مرکزی، آشپزخانه، حمام، مستراح</p> <p>۷- منابع عمده تأمین آب مصرفی خانوار (آشامیدن، سایر مصارف): مخزن عمومی، قنات یا چشمه، چاه، رودخانه، آب‌انبار عمومی، برکه یا استخر</p>	<p>خانوار (معمولی ساکن) ۱- نحوه تصرف: ملکی (عرصه و اعیان) ملکی (اعیان) اجاری، در برابر خدمت، مجانی سایر با ذکر نوع</p> <p>۲- تعداد اتاق در اختیار</p> <p>۳- نوع سوخت مصرفی برای پخت و پز و گرما: نفت سفید، گازوئیل، گاز، برق، هیزم و زغال چوب، زغال سنگ، سایر</p> <p>۴- نوع واحد مسکونی: مسکونی معمولی، چادر، آلونک، زاغه و مشابه، کپر و سایر</p> <p>۵- امکانات و تسهیلات خانوار: برق، تلفن، آب لوله‌کشی، گاز لوله‌کشی، کولر، دستگاه حرارت مرکزی، آشپزخانه، حمام</p> <p>۶- منابع عمده تأمین آب مصرفی خانوار (آشامیدن، سایر مصارف): مخزن عمومی، قنات یا چشمه، چاه، رودخانه، آب‌انبار عمومی، برکه یا استخر</p>

۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵
<p>مسکن (مربوط به خانوارهای معمولی ساکن)</p> <p>۱- مصالح عمده به کار رفته:</p> <p>اسکلت فلزی و بتون مسلح، آجر و آهن، سنگ و آهن، آجر و چوب، سنگ و چوب، بلوک سیمانی، چوب، خشت و چوب، خشت و گل، حصیر و مشابه، چادر، سایر با ذکر نوع</p> <p>۲- ساختمان واحد مسکونی کی ساخته شده است؟</p> <p>۱۳۵۵</p> <p>۱۳۵۴</p> <p>۱۳۵۳</p> <p>۱۳۵۲</p> <p>۱۳۵۱</p> <p>سالهای ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۰</p> <p>قبل از سال ۱۳۴۶</p>	<p>مسکن (مربوط به همه خانوارها)</p> <p>۱- مصالح عمده به کار رفته:</p> <p>بتون آرمه، سنگ و آهن، سنگ و چوب، آجر و آهن، آجر و چوب، چوب، خشت و گل، حصیر، سایر با ذکر نوع</p> <p>۲- عمر ساختمان:</p> <p>کمتر از ۵ سال</p> <p>۵-۹ سال</p> <p>۱۰ سال و بیش تر</p>	<p>مسکن (مربوط به همه خانوارها)</p> <p>۱- مصالح عمده به کار رفته:</p> <p>آجری، خشتی، آجری و خشتی، گلی، چوبی، تمام سنگی، چادر، حصیری، سایر با ذکر نوع</p>

۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵
۳- تعداد اتاق واحد مسکونی	۳- تعداد اتاق واحد مسکونی	
۴- تعداد خانوار ساکن	۴- تعداد خانوار ساکن	
۵- منبع تأمین آب مصرفی واحد مسکونی:	۵- آب مصرفی واحد مسکونی از چه منبعی تأمین می‌شود؟	
مخزن عمومی شهر یا روستا	لوله‌کشی شهر تا داخل ساختمان	
چاه، قنات، چشمه، رودخانه	لوله‌کشی شهر تا خارج ساختمان	
سایر با ذکر نوع	چاه، قنات، رودخانه، چشمه، آب‌انبار	
	سایر با ذکر نوع	
۶- آیا این واحد مسکونی برق دارد؟	۶- آیا در این واحد مسکونی برق وجود دارد؟	
۷- نحوه آب‌رسانی واحد مسکونی:	۷- آیا این واحد مسکونی لوله‌کشی شده است؟	
لوله‌کشی داخل ساختمان		
لوله‌کشی خارج ساختمان در		
فاصله ۱۰۰ متر و کمتر		
لوله‌کشی خارج ساختمان در		
فاصله بیش‌تر از ۱۰۰ متر		
بدون لوله‌کشی		

۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵
<p>مسکن (خانوارهای معمولی ساکن و خانوارهای گروهی - واحد مسکونی معمولی)</p> <p>۱- اسکلت و مصالح عمده بنای واحد مسکونی، جامعه نمونه:</p> <p>فلزی، بتن آرمه، سایر (آجر و آهن یا سنگ و آهن، آجر و چوب یا سنگ و چوب، بلوک سیمانی با هر نوع سقف، تمام آجر یا سنگ و آجر، تمام چوب، خشت و چوب، خشت و گل، سایر)</p> <p>۲- سال اتمام بنای واحد مسکونی، جامعه نمونه</p> <p>۱۳۸۵، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۰، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۷۵، ۱۳۶۵-۶۴، ۱۳۵۵-۵۴</p> <p>۱۳۴۵</p>	<p>مسکن (خانوارهای معمولی ساکن در واحدهای مسکونی معمولی)</p> <p>۱- اسکلت و مصالح عمده بنای واحد مسکونی:</p> <p>فلزی، بتون آرمه، سایر (آجر و آهن یا سنگ و آهن، آجر و چوب یا سنگ و چوب، بلوک سیمانی با هر نوع سقف، تمام آجر یا سنگ و آجر، تمام چوب، خشت و چوب، خشت و گل، سایر)</p> <p>۲- سال اتمام بنای واحد مسکونی:</p> <p>۱۳۷۵، ۱۳۷۳، ۱۳۷۲، ۱۳۷۱، ۱۳۷۰، ۱۳۶۹، ۱۳۶۸، ۱۳۶۷، ۱۳۶۶، ۱۳۶۵، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵-۶۴، ۱۳۵۵-۵۴</p> <p>۱۳۴۵-۵۴، قیل از ۱۳۴۵</p>	<p>مسکن (پرسش: خانوارهای معمولی ساکن، استخراج: واحدهای مسکونی معمولی)</p> <p>۱- مصالح عمده به کار رفته:</p> <p>اسکلت فلزی یا بتونی، آجر و آهن یا سنگ و آهن، آجر و چوب یا سنگ و چوب، بلوک سیمانی (با هر نوع سقف)، تمام چوب، خشت و چوب، خشت و گل، سایر</p> <p>۲- سال اتمام بنای واحد مسکونی:</p> <p>۱۳۶۵، ۱۳۶۴، ۱۳۶۳، ۱۳۶۲، ۱۳۶۱، ۱۳۶۰، ۱۳۵۹، ۱۳۵۸، ۱۳۵۷، ۱۳۵۶، ۱۳۵۵، ۱۳۴۵-۵۴، ۱۳۳۵-۴۴، قیل از سال ۱۳۳۵</p>

۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵
۳- تعداد اتاق واحد مسکونی، جامعه نمونه	۳- تعداد اتاق واحد مسکونی	۳- تعداد اتاق واحد مسکونی
۴- تعداد خانوار ساکن در واحد مسکونی، جامعه نمونه:	۴- تعداد خانوار ساکن در واحد مسکونی	۴- تعداد خانوار ساکن
۵- امکانات و تسهیلات واحد مسکونی، کل جامعه:	۵- امکانات و تسهیلات واحد مسکونی:	۵- امکانات و تسهیلات واحد مسکونی:
برق، تلفن ثابت، آب لوله‌کشی، گاز	برق، تلفن، آب لوله‌کشی، گاز	از خانوار پرسش شده است
لوله‌کشی، دستگاه حرارت مرکزی (شامل پکیج)، دستگاه حرارت و برودت مرکزی، آشپزخانه، حمام، توالت	لوله‌کشی، کولر، دستگاه حرارت مرکزی، دستگاه حرارت و برودت مرکزی، آشپزخانه، حمام، مستراح	
۶- محل دفع فاضلاب واحد مسکونی (توالت، آشپزخانه، سایر)، جامعه نمونه:		
شبکه عمومی فاضلاب، شبکه اختصاصی، چاه جذبی، مخزن ویژه فاضلاب (سپتیک تانک)، محیط اطراف، سایر		
۷- مساحت زیربنای واحد مسکونی، کل جامعه		

توضیحات

- ^۱ در این زمینه از منابع زیر استفاده شده است.
- * مرکز آمار ایران. توصیه‌هایی برای سرشماری‌های نفوس و مسکن سال‌های دهه ۱۹۸۰ کشورهای آسیایی و حوزه اقیانوس آرام. مترجم گیتی مختاری امیر مجدی. ۱۳۶۲.
- * U.N. Handbook of Population and housing census methods. Part II New York. 1992.
- * Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 1. United Nations. New York 1998.
- ^۲ در زمینه مکان‌های مسکونی اشغال نشده یا خالی، تاکنون در سرشماری‌ها حتی در مورد تعداد آن‌ها اطلاعی ارائه نشده است. در سرشماری ۱۳۸۵، پیش‌بینی شده که از طریق فرم فهرست‌برداری، تعداد مکان‌های خالی مسکونی جمع‌آوری و ارائه شود.

مرجع‌ها

- [۱] وزارت کشور، آمار عمومی (۱۳۴۰). گزارش خلاصه سرشماری عمومی کشور در سال ۱۳۳۵، جلد دوم مشخصات جمعیت و خانوار کشور.
- [۲] مرکز آمار ایران. دستورالعمل مأموران سرشماری، مخصوص کلیه افرادی که در سازمان سرشماری انجام وظیفه می‌کنند. تهران. بی تا.
- [۳] مرکز آمار ایران. دستورالعمل سرشماری عمومی آبان ۱۳۴۵. بی تا.
- [۴] مرکز آمار ایران (۱۳۴۶). سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبان ماه ۱۳۴۵، نتایج مربوط به جمعیت ساکن کل کشور. جلد ۱۶۸. تهران.
- [۵] مرکز آمار ایران. مجموعه مدارک سرشماری عمومی نفوس و مسکن آبان ماه ۱۳۵۵. جلد اول بی تا.
- [۶] مرکز آمار ایران (۱۳۵۹). سرشماری عمومی نفوس و مسکن آبان ماه ۱۳۵۵، کل کشور. شماره ۱۸۶. تهران.
- [۷] مرکز آمار ایران (۱۳۶۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، راهنمای مأمور سرشماری.
- [۸] مرکز آمار ایران. سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵، راهنمای مأمور سرشماری.
- [۹] مرکز آمار ایران. سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، راهنمای مأمور سرشماری.